

علم أصول الفقه

۱۱

۸-۱۱-۹۲ روش شناسی

دراسات الاستاذ:
مهدي الهادي الطهراني

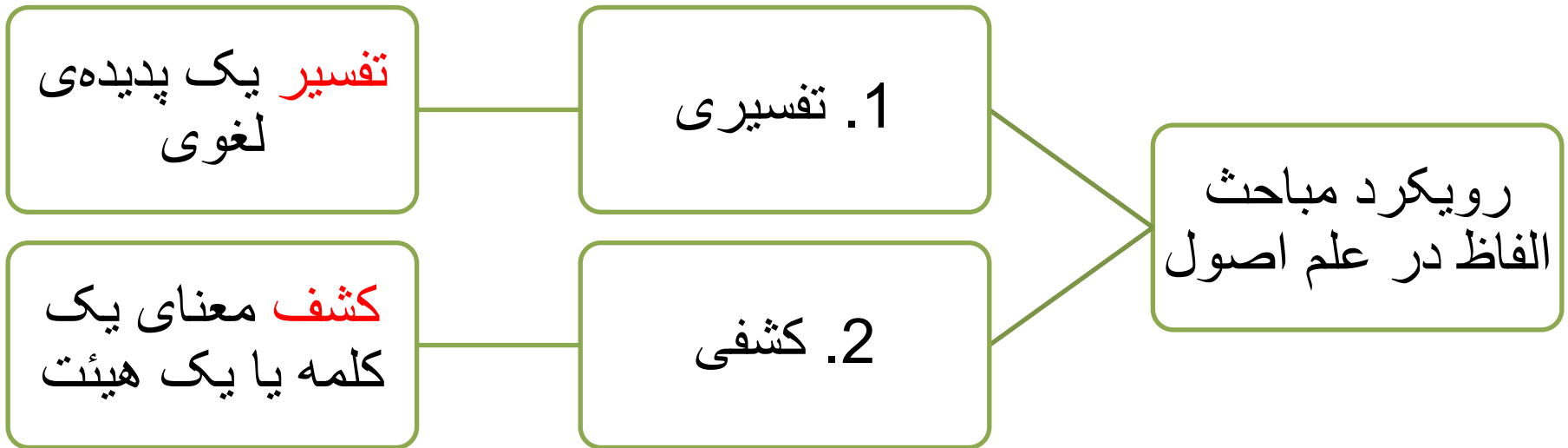
شهید صدر و استفاده از روش عقلی در مباحث الفاظ

1. تفسیری

2. کشفی

رویکرد مباحث
الفاظ در علم اصول

شہید صدر و استفادہ از روش عقلی در مباحث الفاظ

شہید صدر و استفادہ از روش عقلی در مباحث الفاظ

- در رویکرد **تفسیری**، اصولی می‌خواهد وجود یک پدیده‌ی لغوی را تفسیر کند.
- به طور مثال در بحث ظهور امر در وجوب بیش از آن که این مطرح باشد که آیا امر ظاہر در وجوب است یا نه، این مطرح است که چرا امر ظاہر در وجوب است. یعنی ظهور امر در وجوب، جزو مسلمات تلقی می‌شود و اصولی به دنبال این است که به چه دلیل امر چنین ظهوری دارد. و همان طور که می‌دانیم در تفسیر ظهور صیغہ‌ی امر در وجوب مسالک مختلفی وجود دارد. بنابراین هدف رویکرد تفسیری، ارایہ‌ی تفسیری از یک پدیده لغوی است.

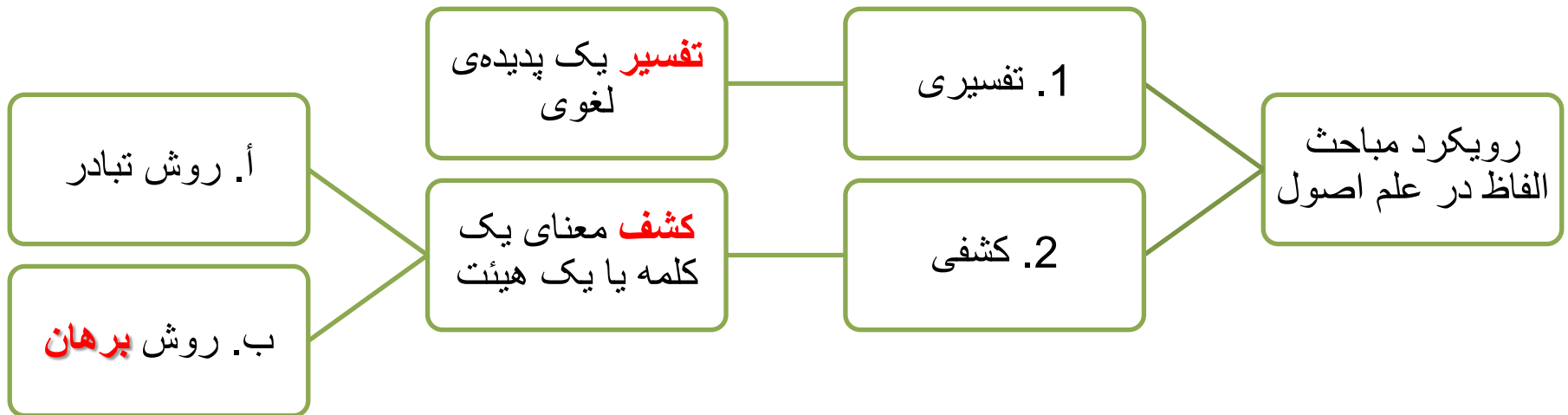
شہید صدر و استفادہ از روش عقلی در مباحث الفاظ

- در رویکرد **کشفی**، اصولی در پی کشف معنای یک کلمہ یا یک ہیئت است.
- بہ طور مثال وقتی می‌خواهد بداند کہ آیا الفاظ عبادات برای صحیح وضع شدہ‌اند یا برای اعم از صحیح و فاسد، از این رویکرد بہرہ می‌گیرد.

شهید صدر و استفاده از روش عقلی در مباحث الفاظ

- شهید صدر برای رویکرد کشفی دو روش را مطرح می‌کند:
- أ. روش تبادل
- ب. روش برهان.

شهید صدر و استفاده از روش عقلی در مباحث الفاظ

شهید صدر و استفاده از روش عقلی در مباحث الفاظ

- روش **تبادر** فعلاً محل بحث ما نیست. آنچه در اینجا می‌خواهیم توضیح دهیم، روش **برهان** است.
- **برهان** کامل‌ترین شکل یک استدلال عقلی است. بنابراین معنای به‌کارگیری برهان در کشف معنای الفاظ، بهره‌گیری از روش عقلی برای کشف معانی الفاظ است.

شهید صدر و استفاده از روش عقلی در مباحث الفاظ

- اما ابتداءً استفاده از روش عقلی در کشف معنای لغوی غریب به نظر می‌رسد. ما چگونه می‌توانیم با **برهان** در حوزه‌ی معانی الفاظ قضاوتی داشته باشیم؟

شهید صدر و استفاده از روش عقلی در مباحث الفاظ

- وضع الفاظ برای معانی، یک قرارداد و اعتبار است. آیا برای این اعتبار ضرورتی وجود دارد؟ مثلاً آیا ضرورت دارد لفظ آب را برای آن مایع به خصوص و لفظ درخت را برای آن شیء به خصوص وضع کنیم و نمی‌توانیم برای همین مایع، لفظ درخت را قرار دهیم و برای آن شیء، لفظ آب را؟

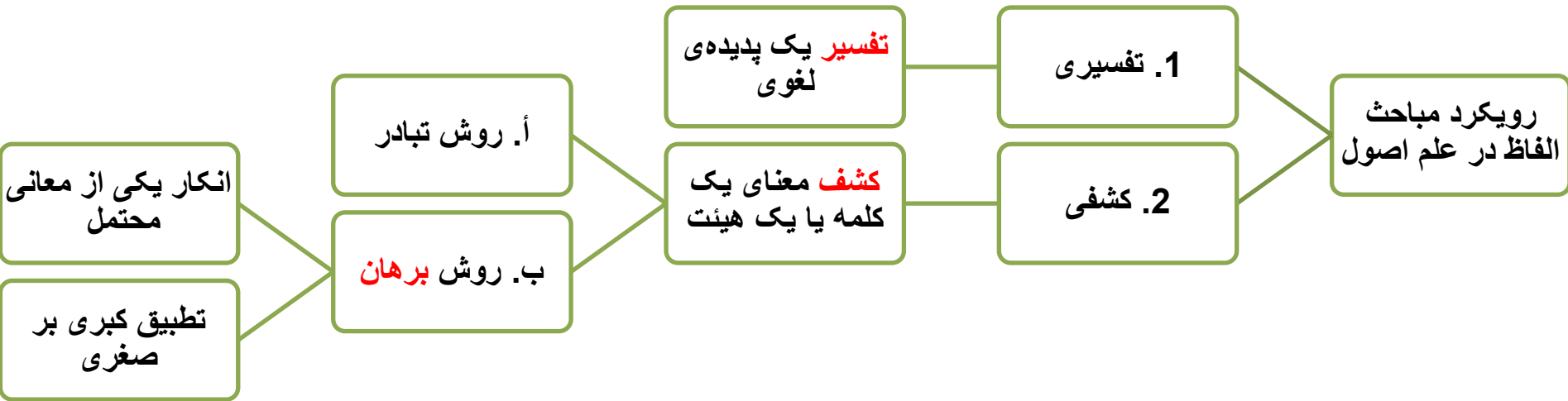
شهید صدر و استفاده از روش عقلی در مباحث الفاظ

- به نظر می‌رسد ما اصلاً نمی‌توانیم از برهان در کشف معانی الفاظ استفاده کنیم؛ چون معانی الفاظ اعتباری محض هستند و هیچ ضرورت عقلی ظاهراً وجود ندارد که یک لفظ برای معنای خاصی وضع شود.

شہید صدر و استفادہ از روش عقلی در مباحث الفاظ

- شہید صدر معتقد است ما می توانیم در علم اصول با برهان در حوزہی کشف معانی الفاظی نتایجی را بہ دست آوریم. وی دو مورد برای آن ذکر می کند.

شهید صدر و استفاده از روش عقلی در مباحث الفاظ

شهید صدر و استفاده از روش عقلی در مباحث الفاظ

- ۱. مورد اول، انکار یکی از معانی محتمل است که در نتیجه‌ی آن، دایره‌ی معانی محتمل محدود می‌گردد.
- یعنی اگر برای لفظی چند معنا احتمال دارد، با برهان می‌توانیم ثابت کنیم که فلان معنای محتمل منتفی است و در جایی که معانی محتمل مرده بین دو معنا باشند، در واقع با نفی یکی از آن دو، دیگری را اثبات خواهیم کرد.
- و تأکید می‌کنیم برهان در چنین مواردی فقط می‌تواند نفی کند، نه اثبات.

شهید صدر و استفاده از روش عقلی در مباحث الفاظ

- اما به نظر می‌رسد چنین چیزی هم ممکن نیست. زیرا نه اثبات یک معنا برای لفظ برهانی است و نه ظاهراً نفی یک معنا از یک لفظ. عقلاً ضرورتی ندارد لفظ برای معنایی وضع شود یا برای معنایی وضع نشود.

شہید صدر و استفادہ از روش عقلی در مباحث الفاظ

- شہید صدر برای این مورد - مورد اول - مثالی ذکر می‌کند. می‌گوید:
برای الفاظ عبادات دو احتمال مطرح است:
- ا. الفاظ برای عبادات صحیح وضع شده باشند.
- ب. الفاظ برای اعم از صحیح و فاسد وضع شده باشند.
- در اینجا احتمال سومی وجود ندارد.
- پس مثلاً صلاة یا برای خصوص نماز صحیح وضع شده و کاربرد این لفظ برای کسی که نمازش باطل است، مجازی است و یا برای اعم از صحیح و باطل وضع شده که در نتیجه کاربرد این لفظ برای نماز باطل هم حقیقت دارد و معنای صلاة از این دو حال خارج نیست.

شہید صدر و استفادہ از روش عقلی در مباحث الفاظ

- وقتی بہ بحث صحیح و اعم در اصول مراجعہ می‌کنیم، می‌بینیم اصولی‌ها بر این مطلب کہ الفاظ عبادات برای صحیح وضع نشده‌اند، استدلال کرده‌اند کہ نتیجہی این استدلال، وضع این الفاظ است برای اعم؛ چرا کہ احتمال ثالثی وجود ندارد.
- استدلال آنها چنین است: بین افراد صحیح، جامعی متصور نیست. پس الفاظ عبادات برای صحیح وضع نشده‌اند.

شہید صدر و استفادہ از روش عقلی در مباحث الفاظ

- اجازہ دهید استدلال اصولی ہا را در اینجا باز کنیم تا مطلب شہید صدر کہ برای آن توضیحی ارایہ نکرده و فقط بہ مثال بسندہ کردہ است، بیشتر واضح شود:

شہید صدر و استفادہ از روش عقلی در مباحث الفاظ

- اصولی‌ها گفته‌اند: بین افراد صحیح، جامعی متصور نیست. مقصودشان این است کہ در افراد صحیح، شرایط و اجزاء، متفاوت است و ما نمی‌توانیم معیار خاصی برای نماز صحیح تعیین کنیم.

شہید صدر و استفادہ از روش عقلی در مباحث الفاظ

- بہ طور مثال نماز صحیح برای مسافر بہ یک شکل است و برای حاضران بہ شکل دیگر. ہمین نماز در نماز جمعہ یک شکل دارد و در نماز ظہر شکل دیگر و در نماز صبح شکل سوم. در حالت اضطراری نماز صحیح بہ یک شکل است و در حالت اختیاری بہ شکل دیگر. بر طبق قاعدہی «الصلاة لا تترك بحال» کہ در کتابهای فقہی مطرح شدہ است، صلاة در حالت اضطرار ہم ترک نمی شود. این اضطرار صور مختلف دارد و دایماً رو بہ افزایش است و تا نماز غریق پیش می رود. در نماز غریق ہمہ چیز ساقط می شود و فقط یک نیت می ماند و یک تکبیر کہ اگر توانست بگوید یا اگر توانست، اشارہ کند واگر آن را ہم نتوانست، ہمگی منتفی می شود.

شہید صدر و استفادہ از روش عقلی در مباحث الفاظ

- در این طیف یک سو نماز غریقی است کہ دیگر هیچ جزء و شرطی برایش نماندہ و سوی دیگر نماز شخص حاضری است کہ هیچ اضطراری ندارد. بین اینها اجزاء و شرایط خیلی متفاوت است. کدام جزء و شرط را معیار نماز صحیح بدانیم؟ اجزاء و شرایط آن نماز غریق را و یا اجزاء و شرایط این نماز حاضر را کہ هیچ اضطراری ندارد؟ ہر کدام را بگیریم بر دیگری صدق نمی‌کند و صحیح ہم نیست.

شہید صدر و استفادہ از روش عقلی در مباحث الفاظ

- یعنی اگر معیار نماز صحیح را صلاة غریق قرار دہیم و بگوییم چنین نمازی است کہ دارای اجزاء و شرایط کامل است، در این صورت کسی کہ حاضر است و هیچ اضطراری ہم ندارد می تواند بہ این نماز اکتفا کند. در حالی کہ اگر معیار نماز صحیح آن دیگری باشد، نماز غریق باطل است.

شہید صدر و استفادہ از روش عقلی در مباحث الفاظ

- با این وصف الفاظ عبادات برای صحیح وضع نشده‌اند. و از آنجا که احتمال سومی وجود ندارد، پس الفاظ عبادات برای اعم از صحیح و فاسد وضع شده‌اند.
- حال صرف نظر از صحت یا سقم استدلال مذکور، بیایید بررسی کنیم که این استدلال در واقع چه استدلالی است؟

شہید صدر و استفادہ از روش عقلی در مباحث الفاظ

- اصولی‌ها در اینجا از برهان استفادہ کردہ‌اند. گفتہ‌اند: در وضع باید لفظ و معنا محدودّ و معین و مشخص باشند؛ زیرا واضع باید موضوع و موضوع له را تصور کند. بنابراین نمی‌توان لفظ را برای معنایی وضع نمود کہ خود آن معنا قابل تصور نباشد. بہ عبارت دیگر وضع لفظ برای معنای غیر قابل تصور، استحالی عقلی دارد.

شهید صدر و استفاده از روش عقلی در مباحث الفاظ

- با این وصف درست است که وضع لفظ برای معنا صرفاً یک قرارداد است و این قرارداد از آن جهت که قرارداد است، تابع ضرورت‌های عقلی نیست؛ اما از جهتی دیگر خود همین کار، یک حقیقت است، یک کار واقعی است که واضع آن را انجام می‌دهد و از این جهت تابع احکام حقیقت است. از جمله احکام این گونه اعتبار این است که معتبر باید موضوع و موضوع له را تصور و سپس موضوع را برای موضوع له اعتبار کند.

شهید صدر و استفاده از روش عقلی در مباحث الفاظ

- پس در واقع برای تحقق این پدیده‌ی واقعی - یعنی تحقق عنصر اعتبار لفظ برای معنا - ، باید لفظ و معنا هر دو تصور شوند و سپس لفظ برای معنا قرار داده شود. در این موقع، لفظ، موضوع خواهد بود و معنا، موضوع له و عملی که انجام می‌شود، وضع و قرارداد نامیده می‌شود.

شہید صدر و استفادہ از روش عقلی در مباحث الفاظ

- واضح نمی‌تواند لفظ را برای معنایی که تصور نکرده یا لفظی را که تصور نکرده برای معنای متصور وضع کند. یعنی بدون تصور موضوع و موضوع له، وضع ممکن نیست و معنای عدم امکان، استحالی عقلی است. پس اگر بتوانیم ثابت کنیم معنایی قابل تصور نیست، در واقع اثبات کرده‌ایم که ممکن نیست لفظی برای آن وضع شود.

شہید صدر و استفادہ از روش عقلی در مباحث الفاظ

- و این کاری است کہ اصولی‌ها کردہ‌اند. آنها ثابت نمودہ‌اند اصلاً مفہومی کہ ہمہی افراد صحیح را شامل شود و غیر صحیح را در بر نگیرد، وجود ندارد. بنابراین ممکن نیست الفاظ عبادات برای صحیح وضع شدہ باشند.

شہید صدر و استفادہ از روش عقلی در مباحث الفاظ

- مطلب مذکور یعنی استحالی عقلی وضع لفظ برای معنای غیر قابل تصور، در واقع کبرای استدلال اصولی را تشکیل می‌دهد که اصولی آن را در اتکاز ذهنی خود دارد. وی با ضمیمه‌ی صغری به آن مرتکز، به نتیجه‌ی مطلوب می‌رسد.

شهید صدر و استفاده از روش عقلی در مباحث الفاظ

- او می‌گوید: بین افراد صحیح‌جامعی وجود ندارد و مقصودش این است که چنین مفهومی قابل تصور نیست.
- این مطلب صغرای استدلالش را تشکیل می‌دهد.
- اما کبری در نزد او امری ارتکازی است و آن این که معنایی که قابل تصور نیست، قابل این هم نیست که لفظی برای آن وضع شود.
- از ضمیمه‌ی آن صغری به این کبری نتیجه می‌گیرد که الفاظ برای صحیح وضع نشده‌اند.

شهید صدر و استفاده از روش عقلی در مباحث الفاظ

- با توجه به آنچه گذشت معلوم می‌گردد که حتی در حوزه‌ی موضوع له الفاظ که هیچ تردیدی در اعتباری بودن و قراردادی بودن آن نیست، اصولی‌ها از روش عقلی استفاده کرده‌اند.
- زیرا همین فرایند کاملاً اعتباری، یک جهت حقیقی دارد و از آن جهت حقیقی، قابلیت این را دارد که استدلالش، استدلال عقلی و حتی به تعبیر شهید صدر برهانی باشد.